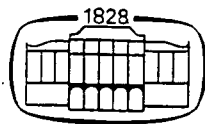


# KORAI MAGYAR TÖRTÉNETI LEXIKON

(9—14. SZÁZAD)

Főszerkesztő  
KRISTÓ GYULA

Szerkesztők  
ENGEL PÁL ÉS MAKK FERENC



AKADÉMIAI KIADÓ · BUDAPEST 1994

**németek** A *német* szó a magyarban szláv eredetű, az ószláv \**němъce* jelentése 'idegen' lehetett. Az átadó szláv nyelv bizonytalan. A ~ az államalapítás korától költöztek be Mo.-ra. Ezek egyrészt papok és lovagok, akik I. (Szt.) István királyt segítették, másrészt földművesek voltak. Egész Mo. területén elterjedt a viszonylag koraira tehető *Németi* helynév (azaz népnév *-i* képzővel), amit akkor is figyelembe kell venni, ha esetleg egyesek közülük később keletkeztek. E korai német települések lakói nem *hospesek*. Voltak tömegesebb telepítések is, így az erdélyi és a szepesi → szászokéi, ezek *hospesek*. A *hospesek*nél alacsonyabb volt a jogállása a 12. sz.-ban Abaúj m.-be telepített tíz német falunak, ez később a királyné vizsolyi ispánságát alkotta. Jelentős változást a 13. sz. elején a → *hospes*jog általános terjedése jelentett. Elsősorban a király, de más földesúr is telepített ~-et v. adott letelepedetteknek ilyen kiváltságot. Ez a folyamat a tatárjárás (1241/2) pusztításai nyomán felgyorsult. A Ny-i határ mellett a gyepűrendszer felbomlása következtében jelentős német lakosság telepedett meg. A telepítés gyakran telepítő vállalkozók (*locator*), → *soltészok* kezében volt, különösen Mo. É-i vidékein. A 14. sz.-ban az ország több részén elszórtan német települések voltak, a legtöbb várost és városias települést pedig részben v. egészben ugyancsak ~ lakták. Ennek a hazai németiségnek a fennmaradása csak ott volt biztosított, ahol nagyobb tömbben éltek (erdélyi és szepesi szászok, a Ny-i határszél), v. ahol a városi lakosság kereskedelmi kapcsolatai következtében rendszeresen biztosította utánpótlását. Más esetben — különösen a falusias településeknél — a német lakosság előbb-utóbb a környék nyelvét vette át, mint ahogy elmagyarosodott a bevándorolt német nemesi családok zöme is. A jelentős német szórványokra a *Németfalu* v. *Szászfalu* nevet viselő települések nagy száma is bizonyíték. A legjelentősebb természetesen a városi német polgárság volt. Szemben a 13. sz.-i városokban oly jelentős vallon népességgel (→ *valónok*), amelynek zöme a 14. sz.-ban beolvadt a városi többségi lakosságába (Székesfehérvárott és Esztergomban a magyarba), a ~-nek sikerült nyelvüket megőrizniük. Ez elsősorban a D-német, főként nürnbergi (Németo.) kereskedelmi kapcsolatoknak és bevándorlásoknak köszönhető (→ város). Komolyabb etnikai ellentétek a 15. sz. elejéig nem mutathatók ki a városokban, majd csak 1400 u. jelentkezett ez, mégpedig mindkét oldalról. A főként posztókereskedő német városi vezető réteg ezen a címen akarta hatalmát megőrizni, mások pedig a magyarság érdekeit hangoztatva nyertek részesedést a hatalomból. A német hatás nem zárható ugyan ki a → városi jogban, ez azonban összehasonlíthatatlanul kisebb volt, mint a cseh és lengyel városokban.

Irod.: A. Kubinyi, in: VuF 18 (1975) 527–566; Fügedi E. 1981. 398–418.

Kubinyi András

**német jövevényszavak** Jelentős mennyiségű szó áramlott a magyar nyelvbe a németből, részben a királyi családok rokoni kapcsolatai, részben a térítő papok tevékenysége, részben a városi polgári élet német komponense révén. A ~ zöme bajor-osztrák jellegű, de a szepességi és erdélyi német *hospesek* középnémet nyelvjárásából is kerültek szavak a magyarba. Az átadó csatornáknak megfelelően a ~ jó része az udvari, hadi életre vonatkozik (*herceg, gróf; páncél, ostrom, zsákmány* stb.); más része a városi életre, iparosodásra utal (→ *polgár, cégér, → céh, kontár; font, garas, fillér, márvány, kályha; torony, kémény; kalmár, csaplár, bogár; kömény, perec, fánk, kappan* stb.).

Irod.: Mollay K. 1982.

Sándor Klára

**Német Lajos** → Lajos 2.

**német lovagrend** (teuton lovagrend) A Szentföldön a németek által létrehozott betegápoló rend VI. Henrik császár támogatásával 1198-ban alakult át lovagrenddé (→ lovagrendek). A katonai tevékenység mellett a ~ tagjai megőrizték betegápoló munkájukat. Viseletük fehér köpeny volt, fekete kereszttel. Három osztály létezett a ~-en belül: lovagok, papok és szolgálótestvérek. Hármast fogadalmat tettek (nőtlenség, szegénység, engedelmesség). A rend kezdetől fogva csak német lovagokat tömörített, azaz szakított a nemzetköziség elvével. Mo.-ra II. András király hívta be őket (1211), hogy telepedjenek le Erdély DK-i részén, az elhagyatott, csaknem teljesen néptelen Barcaság vidékén. Ezt a Brassótól (Braşov, Rom.) D-re és K-re elterülő területet gyakran támadták a kunok, és a király úgy gondolta, hogy a rend lovagai kellő biztosítékot jelentenek a védekezéshez. Másrészt remélte, hogy a ~ Németo.-ból telepéseket hoz és benépesíti a vidéket. A kunok elleni első sikerek u. a királytól újabb területeket kaptak, birtokaik egészen az Al-Dunáig terjedtek. Nagy várakat építettek, számos falut telepítettek, és a nagymester szinte uralkodói jogokat gyakorolt. A lovagoknak III. Honorius pápától sikerült olyan kiváltságlevelet szerezniük, amely az erdélyi püspök hatásköre alól kivonta őket (1223). Tetteik világosan mutatták, hogy önállóságra törekzenek. A rend azonban rosszul mérte fel az erőviszonyokat, mert a király nem tűrte az ország megcsonkítását. Amikor a teuton nagymester a hozzájuk tartozó területet mint valami önálló államot 1224-ben felajánlotta a pápának, aki azt el is fogadta, fegyveres harcra került sor a király és a ~ között, és a lovagok alulmaradtak. II. András király a ~-et kiűzte az országból (1225). Ezzel azonban nem ért véget Mo. és a ~ kapcsolata. A 14. sz.-ban